

Éhség

„Egyszer régen, nagyon régen sok szegény ember élt egy faluban. Egy ember kint az udvaron nyáron leült egy székre és azt mondta: éhe a szépnek. Aztán a fia meghallotta, amit az apja mondogatott. Megkérdezte tőle, mit jelent. Az apja meg azt felelte: éhe a kenyérnek, éhe a szónak, éhe a szépnek. Ezt a fiú nem értette, és azt mondta az apja, hogy ha nagy lesz, akkor ő is megtudja, hogy mit jelent. – Na, ez nagyon jól sikerült, Tanár úr, ezt elküldheti a postára.”

*

Nem írom meg, hol élek, és kikről írok. Nem kaptam rá engedélyt. Szegénység-tarolta vidéken tanítok cigány fiataloknak irodalmat. Máskor ők tanítanak engem az irodalomra.

A komor cím ellenére megnyugtató hírem is van. Mifelénk már csak kevesen éheznek. Az éhezés egyfajta kultúra lett. Az volt már a klasszikus szociográfiaik korában is. A kevésnek vagy a semminek a besosztása sajátos technikákat fejlesztett ki nemcsak a háztartásokban, hanem a lelkekben is. Ezek a technikák hosszú folyamat által csiszolódtak, mint sok más civilizációs vívmány, eredmény, jelenség.

Tudom, csalódást fogok okozni írásommal. Az érdeklődők sok esetben szinte *elvárják*, hogy a szegények, a cigányok (a szegény cigányok) éhessenek. Gyakran kérdeznak: „Tényleg nincs mit enniük?” „De van” – adom a választ. „Akkor meg mit akarnak, mi a baj?”

Az efféle reakciókat általában szó nélkül hagyom. Utólag megnyugtathatok minden, cigány vagy nem cigány honfitársaink ínsége miatt aggódót, hogy hazánk mélyszegénység-sújtotta falvaiban igenis éheznek. Mégpedig alkalomadtán annyira, hogy semmiféle ennivalója nincs a családnak. Ez azonban csak ritkán derül ki.

Az éhező vagy éhségtől körülölelt ember alkalmazkodik az őt éheztető társadalomhoz, párbeszédet azonban nem folytat vele. Egy méltóságát még megőrző szűkölködőtől nem lehet megkérdezni, hogy mennyit evett, mi hiányzik, mire vágyik. A válasz elutasítás. Ha mégsem, az már az utolsó stáció.

„Éhe a szónak? Azt jelenti, hogy nem beszélnek a gazdagokkal, de egymással igen. Soha nem szóltak nekik. Nincs

nekik szép jelenetük az életben. Nincs dicséret. Szeretnének, de nem bírnak beszélni valamiről senkinek, mert talán félnek valamitől. Nincs, aki beszéljen velük, szégyellik, azt akarják, hogy ne csak kiabáljanak rájuk, hanem szép szavakkal lássák el őket az emberek.”

A nélkülözők büszkesége egymás közötti büszkeség. A nem éhezők előtt szégyellik azt, hogy éheznek, leginkább pedig ama nem éhezők előtt, akik megpróbálják ezt az éhséget a világnak megmutatni. Igazuk van. A nyomorúság mutogatása egy nyomorult társadalomban többnyire nem szolidaritást vált ki, még csak nem is rezignációt, hanem türelmetlenséget és agressziót.

Sohasem teszek fel direkt kérdéseket diákjaimnak. Sértené méltóságukat. Úgyis tudom, hogy tudják. Ez a méltóság a nélkülözők vagy a nélkülözés partvonalán egyensúlyozók lelki kultúrája. A beletörődés, a szemérem, a düh és a büszkeség sajátos keveréke. Kérdőívekkel, statisztikákkal, mélyinterjúkkal nem kutatható. A valóság kimondásához valami áttételes, látszólag semleges közeg kell, ami nem hiteget, nem bántó, és mégis a lélek közelségébe fér. Ilyen lehet az irodalom.

Mindig kikérem tanítványaim engedélyét, ha irodalmi célokra akarom felhasználni munkáikat. Így jártam el az itt közzétett írásművek esetében is. Mindannyian hozzájárultak a publikáláshoz, nevük közlését azonban megtagadták. Kérésükre a helyesírási hibákat is kijavítottam, egy „dolgozat” kivételével, aminek szerzője ezt kifejezetten kérte, sőt, nevét is adta írásához. A tankönyvből szó szerint bemásolt, s ezért érdektelen mondatokat is kihagytam. A bűbajos fogalmazási bakik (?) azonban érintetlenül maradtak, úgyhogy eredeti ízükből semmi sem veszett el.

Nyilván sanda voájörködés lenne folytonosan az ínséget megjelenítő irodalmi tartalmakkal bombázni amúgy sem különösképpen boldog sorsú fiatalokat. Általában bohókás, szerelmes tárgyú művekkel dolgozunk. Legutóbb a *Riki-tiki-tévi* aratott nagy sikert, a végén még be is gyakoroltuk a félelmetes, kígyóúzó csatakiáltást: *rik-tik-tiki-tiki-csk!* Egy ízben az *Így írtok ti-t* is végigröhögték, bár legtöbbjüknek – nem az ő hibájukból – fogalma sem volt arról, hogy Karinthy voltaképpen kit és mit parodizál.

Tenigl-Takács László vagyok, 51 éves. 15 éve foglalkozom cigány fiatalok oktatásával. Jelenleg a Kis Tigris Gimnázium tanára is vagyok. Igyekszem diákjaim irodalmi értékű munkáit megjelentetni. Hindu és buddhista filozófiát tanítok a Tan Kapuja Buddhista Főiskolán – írta magáról a szerző.

Szeretünk Kosztolányi kapcsán felháborodni („A köcsög tudatalattian megölte a saját gyerekeit!”) és Shakespeare-en borzongani („Ledarálta a gyerekeit, bazmeg, és megetette a saját anyjukkal a süteményben!”). Néha átverem őket. A Wittman fiúkat egy alkalommal azzal csúszttam néhány beavatott kezébe, hogy „kurva rázós” dolgok vannak benne, meg ne mutassák a többieknek. Így aztán kézről kézre járt az osztályban.

A kötelező vagy hangsúlyozottan ajánlott irodalom azonban igencsak bővelkedik a szegénységet, kiszolgáltatottságot ábrázoló művekben. Nemigen lehet (s nem is szabad) ezt a témát kerülni. A fájdalmas, hosszú történeteket általában úgy ússzuk meg, hogy megnézzük az adott filmadaptációt. A Nyomorultakat a lányok végigbógták, a fiúk is csak a végén kezdtek el unatkozni. Szemmel láthatóan jobban érdekelték őket a fegyenclelep s a szereplők megpróbáltatásai, mint a forradalmi és szerelmi bohódalmak.

Ugyanerre a sorsra jutott a *Twist Olivér* is. A Fagin bűnbarlangjáig tartó cselekményrészt feszült figyelemmel követték, s hogy mi történt, hibátlanul vissza tudták mondani. A jámbor mr. Brownlow-s jeleneteknél hangos ásítások kezdődtek, hiába is próbáltam őket azzal felcsigázni: „Most figyeljete, olyan izgalmas lesz, mint egy akcióthriller”. Valószínűleg pontosan ugyanolyan jól tudták, mint én, hogy inentől kezdve mese, kamu az egész. Éhező árvaakkal csak széplelkű regényírók törődnek.

Gyakori szövegértési feladatunk Örkény István *Kenyer* című egypercesé. A történet nem túl bonyolult, s telis-tele van a szókinccsfeljesztésre alkalmas kifejezésekkel. Az osztályok a szokásos, kötelező unalommal hallgatják végig a történelmi és szómagyarázatokat, s csak a vége felé kezdenek el fülelni. Mikor a novella „szívéhez” érünk, s minden sunyi rávezetés nélkül felteszem nekik a kérdést: „Na, vajon miért marad ott az a kupac morzsa az asztalon?” – az addig legkukább, értetlennek tűnő gyerek is gondolkodás nélkül rávágja a megoldást: „Azért, mert nem csicskák. Mert van bennük büszkeség.”

Nem gondolom, hogy nehézsorsú fiatalok jobban értenék a nélkülözésről szóló irodalmi műveket. *Máshogy* értik. Ezt a *máshogy*-ot szívesen meg is mutatják, ha lehetőséget kapnak rá. Ehhez érdemes néha sutba dobni a hagyományos pedagógiai módszereket.

A versek feldolgozásának különféle technikáit alkalmazzuk, melyeket tréfás nevekké látunk el. Ezeket részben én agyaltam ki, néhányuk diákjaim ötlete volt. Egyik játékunk a „ruhatár”. Ez azt jelenti, hogy képzeletben fel kell öltözni az adott szerző „ruhájába”, abban olvasni a művet, majd visszaöltözni a „ruhatárban”, s így reflektálni rá. Az eredmény érdekes, kettős tudatállapot, a versolvasó mintegy „saját magával” ért egyet vagy vitatkozik – utólag.

Tüneményes gondolatok születtek például Petőfi, Kölcsey és Vörösmarty kapcsán.

„A költő dolga, hogy árkon-bokron vezesse a falut a jobb létbe át. Azt szeretem benne, hogy vannak, akik nemesen beképzeltlen írnak, de ő nem ilyen. Szerintem a vers nem is a lovászárról szól, hanem óráról, mert ő is lopott lovat egyszer, és ezt megírta a saját szórakoztatására.”

„A csontváz azt mondta neki, hogy ne epedjen. Törődjön a reformkorral. A másik versben nem volt jó lenni. Meg miért panaszkodik a könyvtárban? Senkinek nem lesz jó abból, hogy verseket írnak a szegények ruhájára.”

A *Tiszta szívvel* régi, mondhatnám, folklorisztikus műltra tekint vissza bizonyos roma értelmiségi körökben. Úgy negyven évvel ezelőtt lovári nyelvre is lefordították. Egy roma mozgalmár barátomtól olyan vélekedést is hallottam már, hogy eredetileg cigány ballada volt, s ezt lopta volna el a költő. Buzgón helyesltem.¹

Minden évben elolvasatom és íratok róla. József Attila esetében a domináns érzés a szolidaritás és a harag. A düh felmerülése arra utal, hogy a szolidaritás nem csak a szerző felé irányul, hanem a közös sors iránt is. A harag mélyén pedig a költőnek adott tanács is rejlik. Az alábbi reflexiókból azt sejtem, hogy a fiatalok nem *értették*, vagy *tudták*, a versből áradó érzéseket, hanem oly mértékben magukra öltötték azokat, hogy igencsak kevéssé tudtak visszavetközni a „ruhatárban”.

„Értem én. Annyira éhes, hogy még ölni is tudna, de ez veszélyes. A költemény egész a végéig főként éhséget és dühöt tartalmaz.”

„Nagyon rossz érzés lehet az embernek három napot és három éjszakát evés nélkül tölteni. Én megfogom és bedobom a hozzám legközelebb levő tóba vagy kanálisba az

1. Az említett állítás ősforrása alighanem Daróczi Ágnes „Identitás – útkeresés” című visszaemlékezése, amelyben a Pallas Nagy Lexikona „cigány” szócikkére is felhívja a figyelmet. Ezt Herrmann Antal, az első hazai cigánykutató triász egyik tagja írta, s benne több, általa gyűjtött és lejegyzett cigány népdalt is idézett. A „Náj mán csi dád, nicsi déj, náj mán csi o thém muro...” kezdetű, kárpáti cigány dialektusban fogalmazott dalszöveget is, melynek nyersfordítása: „Nincsen se apám, nincsen anyám sem, nincsen országom sem”. Daróczi Ágnes ezzel összefüggésben megemlíti azt is, hogy József Attila két szemeszteren át a szegedi egyetemen éppen Herrmann Antal tanítványaként hallgatott cigány nyelvet és kultúrát. Ezért szerinte talán nem is tekinthető véletlen áthallásnak József Attila „Tiszta szívvel” című költeményének sorai. (A szerkesztő megjegyzése).

ilyen lúzert. Ellátnám egyéb tanáccsal, hogy miképp cselekedjen az elmúlt 20 év után és alatt. Megmondanám neki, hogy ne adja a lelkét az ördögnek, azt mondanám neki, hogy inkább az Istennek adja a szívét és a lelkét. És mielőtt betörne oda, ahova be akarna törni, megtanítanám, hogy egy remek betörési tervet fejlesszen ki, hogy tényleg egy kis kajához jusson, mielőtt éhen hal.”

„Még sosem volt ilyen rossz. Mi minden nap eszünk valamit.”

S végül a szívemhez legközelebb álló:

„Jozsef Atila szegény volt és fiatal. Husz éves korában nem volt apja anyja írja. A vers kétségbesést jellemez. Szomorú mert elhagyta az isten. Nincs enivaló, három napja nem eszik, nincs napszám se. Hogy mi teccik benne: hasonlít az életünk.” (Petrovics Renáta, kislányát egyedül nevelő, 23 esztendő fiatalasszony)

A szenvedés, megrendítő szomorúság irodalmi élménye néha tiltakozást vált ki a nélkülözést közletről ismerőből. Gyanítom, ez a tiltakozás nem is a műnek, hanem az azt interpretáló tanárnak szól, akinek éppúgy kiszolgáltatottak, mint az őket megfosztó társadalomnak. Nem egy esetben történt meg, hogy tanulóm határozottan visszautasította a témát: „Hagyjuk ezt, unalmas!” „Mit lehet erről még írni?” Ilyenkor nem erőszakoskodom. Az egyik tipikus, József Attilát hátrító reakció:

„Nem értem, miért kell nekünk ilyen dolgokat olvasni. Úgyis olyan sok szomorúság van. Nekem mindig jön, hogy sírjak, ha ilyeneket olvasok.”

A fenti mondatot szó szerint hallottam úgy tíz évvel ezelőtt. Közeli, cigány származású ismerőssel jártunk Iraklionban. Az utazást némi irodalmi felkészítés előzte meg, megnéztük a Zorbászt, beszélgettünk könyvekről, történelemlről, miegymás. Szókas szerint borral locsoltuk meg Kazantzakis sírját, elmondtam, azért temették el a város feletti dombon, mert az egyház kitiltotta a temetőből, s elmagyaráztam, mi is az értelme – igencsak józsefattilás – sírfeliratának: „Nem remélek semmit, nem félek semmitől, szabad vagyok”. Ekkor ismerősem valósággal rám támadt: „Eddig jó volt, de minek jöttünk ide! Most jön, hogy sírjak.” Akkor nem értettem, most már tudom, hogy miért.

Rimbaud *Kenyérlesőkje* esetében a feladat a „rágógumi” volt. Ez azt jelenti, mintegy kihúzzuk térben és időben a verset, kigondoljuk, mi történt előtte, utána, s képzeletben kitaláljuk, felépítjük a szereplők gondolatait, sorsát és életét. Főként irodalmi zsánerképek életre keltéséhez alkalmas.

A versre született egyik reflexió szinte hajszálpontosan tükrözi Max Weber egyik elméletét, a halmozók s a halmozásból kirekesztettek viszonytalan viszo-

nyát, a „gazda” és a gyarapodástól megfosztott (cigány vagy nem cigány) történelmi mélységű antagonizmusát.

„Hogy mi jár a pék fejében? Azért énekel, mert hallotta, hogy megint rendeltek vagy 150 kenyert meg 100 zsemlet és kiflit, és üzent a feleségének, hogy ő is jöjjön be dagasztani meg sütni. Meg, hogy este elmegy a szomszédhoz és megbeszéli a jövő évi munkát, hogy mennyi termést fognak elvetni. És hogy mennyi kenyeret adott el, és mennyi pénz jött be az eladott kenyérből. Majd ha elég pénz jön össze, akkor vesz még két hold földet és 4 db tehenet, a fiának meg tudja venni a biciklit és a lányának a játék babát. És hogy mit gondolt az 5 gyerekről? Nem szereti a gyerekeket, ha az ablakban leleselkednek, ezért nem is nézett oda.”

Egy másik fogalmazás baljós saját élményt sejtet:

„Hogy mért nézik a péknél a kenyeret? Az úgy volt, hogy beteg volt az anyjuk és a boltos adott pénzt az orvosra. Nem tudták kifizetni, a boltos meg mondta, hogy akkor dolgozzanak neki egy héten. De enivalót nem adott nekik, mindig éhesek voltak, amikor hazamentek este, együtt nézték a cipókat.”

Hogy mi legyen a feladat, együtt beszéljük meg. Csak a feltétlenül szükséges mértékig sugalmazok. A továbbgondolás egyik szempontja az volt, vajon mi történik a „kenyerlésés” után. Itt az összes lehetséges verziót felvetettük, még annak eshetőségét is, hogy a jóságos pék bácsi behívja s örökbe fogadja az éhező gyerekeket. Mindenki szabadon választhatott, milyen végkifejlet irányába dolgozza ki a témát. Az eredmény alapján úgy tűnik, osztályomban nemigen támadt dickenszi felbuzdulás:

„Mi történik azután. Jött arra mindenki, és csak néztek rájuk, és mondták magukban: itt a sok hülye, és csak tolvajkodni akarnak a szegény péktől, aki naphosszat dolgozik, és tőle akarnak lopni. Egy óra múlva odajött egy öreg ember, és ő is ezt gondolta, és egy bottal verni kezdte őket, és a gyerekek elszaladtak, és amikor elment, visszajöttek, és néztek tovább a cipókat, amint sülnék. Arra jött egy rendőr, mert kihívták, elvitte őket a rendőrségre, és elkezdtek faggatni őket, és a gyerekek sírtak, de nem törődtek velük, és a végén kimondták az ítéletet, 25 év fegyenceletp (nemrég vettük a Nyomorultakat). És a gyerekek sírtak, féltek, nem akartak menni, de kellett, muszáj volt.”

Két olvasottabb (= filmnézettebb) diákom ugyancsak szkeptikus prognózisa:

„Tudták, hogy sorstalanságra (kiemelés tőlem) vannak utalva, hiába mennének be, a pék kizavarná őket, hogy mindig ilyen életük lesz, mindig éhezni fognak. El is mentek onnan.”

„Az jár a gyerekek fejében, mennyire éhesek, milyen jó lenne friss kenyeret enni. Belegondoltak, jó lenne, ha valaki örökbe fogadná őket, vagy csak behívna, hogy ne fáz-

zanak meg éjszaka kint a hidegben. Szerintem mind az öt gyerek álmodozni kezdett az illatok és a meleg miatt, de az is lehet, hogy emiatt még rosszabbul érezhették magukat, aztán nem is maradtak ott, mert tudták, hogy ilyen úgyszem fog megtörténni velük.”

Végül azért – némi rendőrségi bonyodalommal elenyítve – megnyugtató megoldás is született:

„Úgy ment tovább, hogy odajött a rendőr, és szólt, hogy mi van? A gyerekek meg sugdolóztak, hogy most mit csináljanak. És mondták, hogy csak éhesek, a rendőr meg azt mondta, hogy ő erről nem tehet, és sajnos be kell vinni őket a rendőrségre. Az egyik jobban félt, mint a másik. A rendőr bevitte őket, és leültette mind az ötüket, de nem tudták kihallgatni őket, mert fiatal korúak voltak. Végül megjelentek a szülők és ki voltak akadva, hogy mit keresnek a gyerekeik a rendőrségen, és végül hazamentek mind, és egy tál meleg levessel várták őket. Örültek, hogy vége a fagyoskodásnak.”

A történetekből kitűnik, hogy diákjaimnak nincsenek különösebb illúziói a gondoskodó társadalom felől, a helyzetet éppoly pontosan érzik és értik, mint a költő. Ami legalább ennyire figyelemreméltó, hogy a legtöbben (önkéntelenül) saját élményt is társítottak a vershez, holott ez nem volt feladat, még említését is gondosan kerültem. Úgy vélem, egyikük sem állt még koplalástól csillogó szemekkel a pékség előtt, azt viszont a legtöbbször átélte már, milyen érzés éhesen az otthon sülő kenyérré, aznap megkere-

sett étellel hazaérkező családtagra várni. Ugyanígy sokatmondó a zord hatáság ismételt felbukkanása a vers imaginárius terében. Ez, alkalomadtán, külön tanulmány témája lehetne.

*

Most jöhetnének az úgynevezett nagy szavak. Sajnos nemigen bővelkedem bennük. A megoldást mindarra, amit írásom felvet, ugyanúgy nem tudom, mint ahogy gyerekeim sem. Annyi telik tőlem, hogy legalább együtt nem tudjuk még egy darabig.

Az iskolában kapunk reggelit, ebédet, olykor meghívunk születésnapra, keresztelőre, s eddig még mindig akadt ennivaló az asztalon. Közben sokat beszélgetünk. Megértjük, mitől szép vers, miért unalmas a novella, s hogy az „unalmas” szó gyakran azt jelenti: „fájdalmas ez, nehéz, ne feszegessük”. Lassan tanulnak, lassan tanulok én is.

És vannak „születő hitek”:

„Ezt a verset biztos, hogy Ady Endre írta. A nyomorból próbál kitörni, amiben élt. Álmodozott, mint korábban a liba sültet. Mindent megtett volna, hogy vágyai teljesüljenek. Ez a születő hit benne. De a bamba társak nem hagyták. Nekem nagyon bejön a vers. Rágondolok a versre, és a homályból szép emlékek jönnek elő.”

De ez már egy másik történet.

Szentandrás István rajza: Teknővájó (2005)